

Môžeme byť spokojní?

Hladina problematiky životného prostredia, ktorú rozbúrila nežná revolúcia, sa postupne upokojuje. Elán a nadšenie, s ktorým sme sa pustili do vytvárania podmienok nielen na riešenie, ale aj odstraňovanie environmentálnych problémov, postupne vprcháva. Aké sú príčiny tohto stavu? Je to preto, že naši politici sú zaujatí politickými manévrami v boji o moc? Pre zlú ekonomickú situáciu, ktorá nás núti žiť zo dňa na deň a nestarať sa o to, čo bude neskôr? Pre nedostatočnú environmentálnu výchovu a myslenie? Chýba nám etika v správaní? Alebo okrem toho zaspáva náš, ešte v nedávnej minulosti tak vysoko hodnotený, aktívny prístup k riešeniu problémov životného prostredia?

Hrozí nebezpečie, že prepasujeme naše šance a namiesto rozvíjania toho, čo sme v systéme starostlivosti o životné prostredie vytvorili, budeme musieť zachraňovať jeho trosky a začínať znova. Preto je načase v oveľa väčšej miere poukazovať na chyby a nedostatky a vyvolať diskusiu, viesť spory o to, čo naša spoločnosť viac potrebuje. Je to blahobyť v spotrebnej spoločnosti, alebo zdravá ľudská populácia v biologicky a ekologicky diverznom prostredí?

Obraciame sa na našich čitateľov, doterajších i budúcich autorov a spolupracovníkov s otázkou: Môžeme byť spokojní so stavom nášho životného prostredia?

Ako prvý uverejňujeme príspevok, v ktorom je hodnotenie novokonštituovanej Spoločnosti pre trvale udržateľný život v SR (STUŽ v SR), spolu s informáciou o ustanovujúcom valnom zhromaždení slovenskej časti STUŽ.

Milan Ružička
hlavný redaktor

Niet dôvodu na spokojnosť

(Hodnotenie životného prostredia Slovenskej republiky)

V rokoch pred novembrom 89, keď ostatní mlčali, búrili sa ochranári. Stačí spomenúť Bratislavu/nahlas, kampaň proti parcelácii Devínskej Kobyly, výstavbe na bratislavskom Hradnom a Vodnom vrchu, za záchranu Dunaja, Obchodnej ulice, Roháčov, historických cintorínov či prímestských obcí. V čase, keď sa nasmelo otvorene hovoriť, písať, zhromažďovať sa, podarilo sa im presvedčiť verejnosť i moc, že so životným prostredím je to u nás veľmi-veľmi vážne.

Dnes sa búria lekári, učitelia, podnikatelia, odborári a mnohí ďalší, včera mlčiaci. O ochranároch ani o životnom prostredí či prírodu šetriacich technológiách a uvedomelej spotrebe toho veľa nepočuť. A keď, tak neraz je to prekrútené, ba postavené na hlavu.

Znamená to vari, že s naším životným prostredím je to lepšie, ako napríklad so zdravotníctvom, školstvom, baníctvom? Alarmujúce údaje o našich prioritách v spade síry na jednotku

plochy, nelegálnych skládkach odpadov, miere znečistenia povrchových tokov, erózií, podiele chorých lesov, či chorobnosti a predčasnej úmrtnosti obyvateľstva ako dôsledku nezvládnutých civilizačných procesov svedčia o tom, že so životným prostredím je to dokonca ešte horšie. Ak sa aj v niektorých oblastiach za posledné roky čiastočne zlepšilo, nebol to ani tak výsledok uvedomelého úsilia, ako skôr poklesu výroby zásluhou odbytovej krízy. Naopak, vo viacerých ukazovateľoch sa stav životného prostredia ďalej zhoršuje, a tak v narušenom prostredí žije stále viac obyvateľov Slovenska. V krátení rozpočtu na tento rok predstihla sféra životného prostredia všetky ostatné. V praxi to znamená, že sa zastavuje aj ten obmedzený počet ozdravovacích aktivít, ktoré sa podarilo v uplynulých rokoch rozbehnúť. Ohrozená je funkčnosť štátnej správy pre životné prostredie a podviazaná činnosť mimovládnych ochranárskych organizácií. Nepohodlní pracovníci sa opäť prepúšťajú.

Koncepcia trvale udržateľného rozvoja, ktorú sa SR, ako signatársky štát dokumentov OSN z Ria de Janeiro zaviazala uplatňovať, je dnes, rok po Riu, u nás neznámym slovným spojením. Slovenská republika sa uchádza o členstvo v medzinárodných štruktúrach, a zároveň ich odporúčania a záväzky, ktoré na seba vzala, často nerešpektuje.

Verejnosť, ktorá si v našej chorej krajine myslí, že problémy životného prostredia, majúce spolu so spôsobom života najväčší podiel na našom zlom zdravotnom stave, môžu počkať, pripomína samovraha. Verejných činiteľov, ktorí uplatňujú podobné postoje, by mali brať na zodpovednosť za trestný čin verejného ohrozenia. Prehlbujúca sa devastácia nášho životného prostredia je len sčasti tzv. objektívneho charakteru, nemenej ju má na svedomí i nevedomosť, ignorantstvo a zlé zámery.

Z týchto a ďalších dôvodov predkladá rok po Summitu Zeme a zároveň rok po parlamentných voľbách, ktoré priviedli na Slovensku k moci novú politickú garnitúru, Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR toto hodnotenie:

Vzťah novej moci a spoločnosti ako celku k životnému prostrediu a kvalite života v uplynulom roku

Oblasť domáceho práva

- Za celý uplynulý rok nebol v SR, ani v bývalej ČSFR, prijatý jediný zákon, spadajúci do okruhu environmentálneho práva, kým za rok pred II. voľbami, teda za predchádzajúcej vládnej garnitúry, ktorá rovnako mala v tejto oblasti nemalé rezervy, prijala sa desiatka environmentálnych zákonov.
- Nedodržiava sa zákonná povinnosť informovať o podstatných skutočnostiach, súvisiacich so životným prostredím.
- Vláda, parlament, rezort životného prostredia, generálna prokuratúra ani príslušné úrady sa nezasadzujú dostatočne aktívne voči porušovateľom zákonnosti v oblasti životného prostredia.
- Udomáčkuje sa zlozyk neodpovedať v zákonom stanovenej lehote na podnety, adresované príslušným orgánom. Ak sa aj odpovedá, tak spravidla formálne a nie vecne.
- Evidentné sú snahy o zmäkčovanie zákonov, alebo všeobecne záväznou vyhláškou stanovených limitov pre vypúšťanie škodlivín akéhokoľvek druhu, či skupenstva do životného prostredia. Prijaté zákony sa neuplatňujú v plnej miere v praxi.
- Celý rad vládou prijatých dokumentov sa nerealizuje, alebo realizuje len čiastočne (napr. Program obnovy dediny z r. 1992).

Oblasť medzinárodného práva

- Slovenská republika dosiaľ neratifikovala dokumenty, prijaté Summitom Zeme v Rio de Janeiro.
- V celom rade prípadov sa porušujú medzinárodné konvencie, ku ktorým sa ČSFR, resp. SR pripojila (Ramsarská, Bernská, konvencia z Espoo a i.).
- Nerešpektujú sa dvoj- a viacstranné dohody a odporúčania európskych inštitúcií (napr. tzv. Londýnsky protokol z októbra 1992, alebo Rezolúcia Európskeho parlamentu z marca 1993, týkajúca sa VD Gabčíkovo).

Oblasť organizačno-kompetenčná a personálna

- Rezort životného prostredia sa kompetenčne nedobudoval v zmysle pôvodných zámerov tak, aby zastrešoval životné

prostredie ako celok. Naopak, silnejú tendencie zbaviť ho aj časti tých kompetencií, ktorými dosiaľ disponuje.

- Pripravuje sa faktická likvidácia nezávislosti a funkčnosti okresných a obvodných úradov životného prostredia, ich organizačným začlenením k úradom všeobecnej miestnej štátnej správy.
- Z úradov životného prostredia bez udania dôvodu odvolali viacerých zásadových prednostov a ďalších odborných pracovníkov, ktorí obhajovali záujmy životného prostredia voči jeho poškodzovateľom. Táto prax postihla aj niektoré odborné ustanovizne (napr. Výskumný ústav vodného hospodárstva).
- Niektoré významné odborné funkcie v rezorte životného prostredia boli bezdôvodne obsadené neodborníkmi.
- Ministerstvo životného prostredia prestalo vykonávať také dôležité činnosti, ako napr. koordináciu a podporu ekologickej výchovy.
- Na vládnej ani parlamentnej úrovni nebol dosiaľ vytvorený orgán prierezového nadrezortného charakteru s účasťou odborníkov zo sféry vedy, vysokého školstva, praxe, environmentálneho podnikania i mimovládnych organizácií, ktorý by inicioval, napomáhal a dohliadal na uplatňovanie záverov a odporúčaní medzinárodných dokumentov záväzných pre SR - napriek viacerým návrhom i príslubom.
- Reprezentanti mimovládnych ochranárskych organizácií nemajú už 3/4 roka prístup k ministrovi životného prostredia, napriek príslubom z jeho strany i potrebe prerokovať viaceré závažné skutočnosti, vrátane neuspokojivého plnenia dohody o spolupráci medzi MŽP SR a SZOPK.

Oblasť zastupiteľská

- Výbor Národnej rady SR pre životné prostredie a ochranu prírody sa prakticky úplne stratil z dohľadu verejnosti.
- Problematika životného prostredia a trvale udržateľného rozvoja v pléne slovenského parlamentu prakticky absentujú.
- Na úrovni mestských, miestnych a obecných samospráv sa týmto otázkam tiež nevenuje dostatočná pozornosť a nevyužívajú sa ani dostupné možnosti - od koordinačných a informačno-konzultačných, cez ekonomické stimuly až po sankčné postihy. Svedkom toho je tvár väčšiny slovenských miest a obcí, ktorá sa len pomaly mení k lepšiemu.

Oblasť ekonomická s dôrazom na makroekonomiku a systémové opatrenia

- Neprebiehajú žiaduce štrukturálne posuny v smere zvyšovania stupňa finalizácie výroby a preferencie ekologicky nenáročných odvetví, ani technologické štrukturálne zmeny, zabezpečujúce znižovanie materiálovej, energetickej a surovinovej náročnosti, ktoré by sa pozitívne odrazili na stave životného prostredia.
- Z hľadiska odvetvovej skladby výroby sa nezaznamenal citeľnejší nárast nových technológií, zameraných na zlepšenie životného prostredia (zariadenia pre ČOV, odlučovače, linky na triedenie a recykláciu odpadov, zariadenia pre alternatívnu energetiku a pod.), hoci práve tento druh priemyslu možno považovať za štrukturálne veľmi pozitívny, s dobrými odbytovými i exportnými predpokladmi.

- V legislatívnom ani ekonomickom systéme dosiaľ nejstuje reálna opora proekologického podnikania, obchodovania, spotreby a správania sa.
- Neuskutočnila sa všeobecne odporúčaná internalizácia externalít, teda ekonomické zohľadnenie negatívnych dôsledkov výroby a výrobkov na životné prostredie. Inými slovami, ekologická závadnosť výroby a výrobkov sa takmer vôbec nepremietla do daní, poplatkov a následne ani do cien, z čoho vyplýva, že výroba/výrobky poškodzujúce životné prostredie sú nepriamo zvýhodnené oproti výrobám/výrobkom, voči životnému prostrediu šetrným. Tieto i ďalšie príčiny (napr. vplyvné priemyselné lobby v najsilnejších odvetviach) spôsobujú, že sa nepodarilo zastaviť trend, keď v rámci celkového poklesu výroby relatívne najmenší pokles zaznamenávajú najväčší znečisťovatelia. Produkcia škodlivín i spotreba energie klesajú v zásade pomalšie, ako klesá objem výroby.
- Prešľapovanie v procese privatizácie na jednej strane a nedostatočné zohľadnenie environmentálnych aspektov v tomto procese na strane druhej, ako aj odďaľovanie skutočnej účinnosti zákona o vyrovnaní (bankrote), v rámci ktorého by sa však mala zohľadniť nielen priama finančná, ale aj ekologická zadržanosť, vedú k umelo predĺžovanej životnosti stratových, znečisťujúcich, neefektívnych zastaraných výrobných a na druhej strane bránia potenciálnemu vzniku výrobných moderných a šetrných voči životnému prostrediu.
- Pretrváva názor, že ochrana životného prostredia a prechod na prírodu šetriace technológie a výrobky je brzdou, záťažou, ktorú nie je súčasný stav ekonomiky schopný uniesť, alebo aspoň prítiažou hospodárskeho rozvoja, namiesto celosvetovo stále viac uznávanej opačnej pravdy, že ide práve o rozhodujúci stimul rozvoja, avšak rozvoja kvalitatívne nového, trvale udržateľného, sebaodporujúceho a autoregulačného typu.
- Na druhej strane, najmä vo sfére privatizácie lesnej pôdy sa nepodarilo predísť negatívnym prejavom privatizácie, nedostatočne zabezpečenou ochranou celospoločenských záujmov.

Oblasť rozpočtová, domáce a zahraničné zdroje

- Rezort životného prostredia bol najviac ukráteným rezortom v štátnom rozpočte na r. 1993, keď v porovnaní s r. 1992 dostal len ca 60% prostriedkov, pričom štátna dotácia do Štátneho fondu životného prostredia poklesla z vlaňajších 950 mil. Kčs na tohoročných 440 mil. Sk. Pri naplňaní fondu z iných zdrojov (poplatkov, pokút...) pretrváva benevolencia voči znečisťovateľom životného prostredia pod zámienkou ich zadržanosti, platobnej neschopnosti a pod. Rozsah akcií financovaných z tohto fondu poklesol na minimum.
- Finančná podpora mimovládnych ochranných organizácií poklesla v porovnaní s minulým rokom na ca 1/3, čo napríklad v prípade SZOPK malo za následok o.i. aj koniec existovania celoslovenskej štruktúry profesionálnych pracovníkov.
- Pomoc zo zahraničných zdrojov (PHARE a i.), podobne ako kritériá a priority požiadaviek o túto pomoc a adekvátnosť i efektívnosť jej využívania sú málo transparentné. K využívaniu pomoci zo zdrojov PHARE a ďalších sa neprizývajú mimovládne organizácie, hoci sa ich spoluúčast na využívaní týchto zdrojov zo strany darcu predpokladá (napr. vo sfére environmentálnej výchovy, zvyšovania energetickej účinnosti a pod.).
- Orientácia na medzinárodné bankové inštitúcie (Svetovú banku, Európsku banku pre obnovu a rozvoj a i.) nesleduje podporu pro-environmentálnych projektov, ale spravidla pod-

poru projektov z hľadiska životného prostredia problematických až negatívnych.

- Nedostatok prostriedkov vyvoláva tlak na exploataciu ďalších prírodných zdrojov.

Oblasť odvetvová, sféra projektov a realizácií

- Nová moc podporuje celý rad projektov a realizácií, z hľadiska životného prostredia problematických až negatívnych, ako napr. VD Gabčíkovo, JE Mochovce, prestavbu a rozširovanie hlinikárne v Žiari nad Hronom, výstavbu vodárenských nádrží bez príslušnej predprípravy, problematické spaľovne odpadov, aspirácie na usporiadanie ZOH v tatranskej oblasti a i.
- Likvidácia havarovanej jadrovej elektrárne A1 v Jaslovských Bohuniciach, ako aj útlm prevádzkovej, zastaranej V1 sú v ne-dohľadne. V prípade JE Mochovce sa pripravuje problematická privatizácia. V stavbách typu JE Mochovce sú umfvené kapacity i kapitál, ktorý potom chýba vo sfére perspektívnejších investícií. Pri výstavbe jadrových zariadení sa nekalkuluje s prostriedkami na ich likvidáciu.
- Objavujú sa informácie o nelegálnom skladovaní či likvidácii nebezpečných odpadov zo zahraničia.
- Výstavba čistiarní odpadových vôd sa umfvtuje.
- Jednostranným zdražením verejnej hromadnej dopravy sa podporilo jej znevýhodnenie voči ekologicky podstatne nepriaznivejšej individuálnej automobilovej doprave.
- Za hodnotené obdobie nebolo vyhlásené ani jediné nové veľkoplošné chránené územie.

Oblasť výchovno-vzdelávacia, publikačná, masmediálna

- MŽP SR prakticky ignoruje publikačnú, výchovno-vzdelávacia a metodicko-poradenskú činnosť, čo je zvlášť do očí bijúce v porovnaní s MŽP ČR.
- Zakotvenie environmentálnej, etickej a pod. výchovy v celej našej výchovno-vzdelávacej sústave sa zlepšuje iba nepatrne. Aj tam, kde sa do osnov dostala, chápe sa spravidla formálne. Národnému centru environmentálnej výchovy a iným podobovoľným subjektom aj táto minimálna podpora zo strany štátu chýba.
- Masmédiá sú pri odhaľovaní nekalých praktík v oblasti životného prostredia až na malé výnimky neuveriteľne pasívne a zaošávajú i za záujmom a kvalifikovanosťou umelo obmedzovaného „ekožurnalizmu“ spred Novembra 89. Spôsob jednostranného informovania o VD Gabčíkovo pripomína propagandu 50. rokov.
- Obmedzovanie vedy a výskumu ohrozuje aj životné prostredie.
- Prostredníctvom agresívnej reklamy sa u nás podporil rozvoj výroby a predaja mnohých anti-ekologických výrobkov (napr. cigariet, automobilov, nerecyklovateľných obalov). Propagácia tabakových výrobkov na verejných priestranstvách Bratislavy spôsobuje verejné pohoršenie.

Oblasť občianskeho povedomia a ochranných iniciatív

- Verejnosť predčasne rezignovala na problémy životného prostredia a možnosti ich riešenia. Málo sa zaujíma o stav vecí

verejných, rozhodovanie svojich volených zástupcov i smerovanie finančných prostriedkov, pochádzajúcich z daní občanov. Moc i masmédiá tento stav nízkej občianskej uvedomelosti a neinformovanosti priamo i nepriamo podporujú (skresľovaním, filtrovaním, deformovaním, utajovaním informácií, schematickým prístupom, používaním demagogických „argumentov“, diferencovaným prístupom k centrálnym masmédiám, obmedzovaním alternatívnych programov a informácií.

- Absencia pravdivých informácií o globálnych problémoch a trendoch a ich dôsledkoch na súčasnosť a budúcnosť SR. Absencia vzbudzovania aktívneho záujmu verejnosti o tieto problémy. Nedostatočný záujem o budovanie participatívnej spoločnosti, uplatňovanie prvkov priamej demokracie a pod.
- Od Novembra 89 sa nestihli vytvoriť nové spätné väzby, charakterizujúce občiansku spoločnosť a nová moc sa usiluje budovanie občianskej spoločnosti čo najviac brzdiť (príprava nového zákona o mimovládnych organizáciách, ktorá sa deje bez ich účasti).
- Rezervy zo strany mimovládnych ochranných organizácií, ktoré tiež neprejavujú to zaujatie za vec, ako napr. bratislavskí ochranári v čase Bratislavy/nahlas, nevyužívajú všetky možnosti, správajú sa neraz pasívne a nedostatočne efektívne. Sčasti aj vlastnou vinou sa vytrácajú z povedomia verejnosti.

Oblasť vzájomných súvislostí

Všetky spomínané prejavy a problémy by nepredstavovali takú hrozbu, keby pôsobili izolovane. Ich vzájomným spolupôsobením však vzniká synergický efekt, ktorý nás vŕha stále hlbšie do víru ekologickej, etickej, ale aj ekonomickej a sociálnej krízy. Environmentálne problémy sa tak významnou mierou zúčastňujú na rastúcej kríze našej spoločnosti.

Nová moc proklamovala svoju orientáciu na sociálne a ekologicky orientované trhové hospodárstvo. Nakoľko je súčasnosť orientovaná sociálne, to má možnosť posúdiť každý na vlastnej koži, nakoľko je orientovaná ekologicky, chceli naznačiť predchádzajúce riadky.

Záverčná poznámka

Niet pochýb o tom, že uplynulý rok priniesol v oblasti ochrany a tvorby životného prostredia i určité pozitíva. Nie všetky subjekty sklamlali v tomto smere tak, ako nová vláda a parlament. Mohli by sme uviesť celý rad miest a obcí, mimovládnych organizácií, vedcov, umelcov a žurnalistov, učiteľov, pracovníkov štátnej správy, ale aj podnikateľov, hospodárskych pracovníkov a ďalších, ktorí urobili v okruhu svojej pôsobnosti pre životné prostredie veľmi veľa. Opäť sa však potvrdilo, že v zápase s opačne orientovanou spoločnosťou, a najmä mocou, sebaobetavejší jednotlivci či skupiny majú len malú šancu ovplyvniť celkovú podobu reality.

A celkom na záver ešte na margo azda - pre niekoho - nedostatočnej konkrétnosti adresátov našej kritiky a prílišnej frekvencie zvrátnych zámen „sa“. Každé tvrdenie možno dokumentovať príkladmi.

Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR

Spoločnosť pre trvalo udržateľný život v SR

Na ustanovujúcom valnom zhromaždení slovenskej časti Spoločnosti pre trvalo udržateľný život (STUŽ v SR) 5. mája 1993 v Bratislave sa zavŕšil proces konštituovania tejto organizácie, nadväzujúcej na činnosť česko-slovenskej STUŽ, založenej na jeseň 1992 v Prahe. Valné zhromaždenie schválilo stanovy a zvolilo predsedníctvo spoločnosti. Predsedom sa stal RNDr. Mikuláš Huba, CSc.

Spoločnosť pre trvalo udržateľný život je dobrovoľná mimovládna nezisková organizácia. Združuje odborníkov zaoberajúcich sa najmä environmentálnou problematikou, ako aj umelcov a publicistov, ktorých aktivity súvisia s hľadaním a presadzovaním ciest umožňujúcich dlhodobé prežitie človeka i všetkých ostatných foriem života na Zemi.

Medzi jej základné ciele patrí hlbšie poznanie vzťahov medzi človekom a prírodou, ľudskou spoločnosťou a jej životným prostredím. Aktivita členov sa bude orientovať na hľadanie ciest smerujúcich k trvalo udržateľnému spôsobu života, na hľadanie harmonického vzťahu medzi človekom a prírodou s cieľom zachovať život vo všetkých jeho najrozmanitejších formách s vedomím zodpovednosti voči súčasnej i budúcim generáciám ľudstva. Hľadanie a presadzovanie ľudských hodôt a spôsobov života, umožňujúcich trvalo udržateľný rozvoj schopností človeka by malo byť reálnou alternatívou voči kvantitatívnemu rastu, založenému na stupňovaní spotreby energie a hmotných statkov.

Ďalším cieľom spoločnosti je tvorba a presadzovanie koncepcií trvalo udržateľného spôsobu života na miestnej, regionálnej, národnej i globálnej úrovni. Chce prispieť aj k lepšej informovanosti verejnosti o stave životného prostredia i cestách riešenia vzájomne poprepájaných ekonomických, sociálnych a environmentálnych problémov.

V roku 1993 pripravujú STUŽ v SR a ČR (v spolupráci s ďalšími inštitúciami) odborné podujatia a projekty: Obnovenie vidieckej krajiny - podmienka trvalo udržateľného rozvoja, Perspektívy trvalo udržateľného spôsobu života v Európe, Pohraničné regióny a Trvalo udržateľné hospodárstvo vo vidieckej krajine.

V záujme decentralizácie činnosti a bezprostrednejšieho pochoopenia problémov iniciuje STUŽ v SR vznik regionálnych organizácií a pomáha vzniku agentúr pre trvalo udržateľný rozvoj.

Vladimír Ira

„Čím podrobnejšie poznávame krajiny, ekologické systémy, čím sme vnímavejší a uvědomujeme si zcela automaticky i nejnepatrnější známky porušení. Chtěl bych skoro říct, že se chováme jako zkušený dirigent, kterému neunikne ani jediný falešný tón v orchestru. Tento způsob vnímání lze aplikovat také ve vědě, je pro vědu dokonce nezbytný.“

Konrad Lorenz